

HOOFDSTUK I / ALGEMEEN

TER INLEIDING

In voorgaande jaren was de inleiding tot dit jaarverslag veelal aanleiding tot opmerkingen over actuele thema's en gebeurtenissen in de Nederlandse archeologie in het algemeen, en binnen de ROB in het bijzonder. Daar is ook dit jaar weer alle aanleiding toe, want de ontwikkelingen volgen elkaar in hoog tempo op. De beleidsmatige en organisatorische veranderingen binnen de ROB, waarvan de contouren in 1990 al zichtbaar werden, zijn echter op dit moment nog volop in ontwikkeling. Bovendien zal in het komende jaar de afdeling Scheepsarcheologie van de Rijks-waterstaat, directie Flevoland, aan de dienst worden toegevoegd, zodat de nieuwe organisatie het hele veld van de Nederlandse archeologie gaat omvatten. Hoe de nieuwe ROB er precies uit gaat zien is nu nog niet helemaal te overzien. Het lijkt daarom beter om pas in het verslag over 1992 op dit thema terug te komen.

Dat komt goed uit, want er zijn in 1991, met name op internationaal gebied, een aantal ontwikkelingen geweest die van eminent belang zijn als breder kader voor de archeologische monumentenzorg - en in het verlengde daarvan het wetenschappelijk onderzoek - in Nederland. Het lijkt wel alsof het beheer van het archeologische erfgoed, dit jaar plotseling in allerlei internationale organen op de agenda staat.

De Raad van Europa is in dit verband hier al eerder ter sprake gekomen. Het is ook een orgaan waar de archeologische monumentenzorg van oudsher al veel belangstelling ondervindt. In 1991 werd het werk van het comité van experts afgesloten, waar in een lange serie vergaderingen in Straatsburg een nieuwe 'Europese Conventie ter Bescherming van het Archeologisch Erfgoed' is ontworpen. Daar bleef het gelukkig niet bij, want het ontwerp passeerde (bijna) ongeschonden de ambtelijke en politieke koepels binnen de Raad, en kon vervolgens ter beoordeling naar de lidstaten.

In Nederland hebben de betrokken departementen - naast WVC zijn dat bijvoorbeeld Justitie, VROM en V & W - er hun fiat aan gegeven. In de ministerraad van 10 januari 1992 is de conventie vervolgens door de Nederlandse regering overgenomen. Dat was net op tijd. Het stelde onze Minister, mevrouw drs H.d'Ancona, in staat om op 16 januari, tijdens een conferentie van cultuurministers van de Raad van Europa op Malta, de conventie te ondertekenen. Ruim 15 van haar collega's deden hetzelfde, waaronder belangrijke landen als Engeland, Duitsland en Frankrijk, en naar verwachting zullen de meeste andere Europese landen op korte termijn volgen. Dit betekent dat de conventie een internationale standaard wordt met richtlijnen waaraan de zorg voor het bodemarchief op nationaal niveau moet voldoen.

De 'Conventie van Malta' vervangt de verouderde en eigenlijk nauwelijks bruikbare 'Conventie van Londen' uit 1969. Hoewel de Nederlandse monumentenwet van 1988 al in veel opzichten vooruitloopt op bepalingen in de conventie zijn er ook een aantal essentiële verbeteringen. Die moeten nog in nationale regelgeving worden vertaald, op het moment dat de conventie ter ratificering wordt aangeboden aan het parlement. We zijn er dus nog niet, want dat moet nog gebeuren. Maar de eerste belangrijke stappen zijn gezet en de conventie zal zo spoedig mogelijk richtsnoer moeten worden bij het overheidsbeleid, te beginnen bij de Rijksinstellingen. Dat is een goede reden om hier alvast enkele saillante bepalingen uit de conventie te bespreken en ook de volledige tekst op te nemen.

Maar alvorens dat te doen, is het goed om ook nog wat andere internationale ontwikkelingen te

signaleren. Zo langzamerhand begint bijvoorbeeld ook de Europese Gemeenschap steeds actiever te worden op cultureel gebied. De archeologie is onder meer betrokken bij de moeizame besprekingen die in Brussel worden gevoerd over de handel in voorwerpen van kunsthistorische en oudheidkundige waarde. Het zal echter nog wel een hele tijd duren voor daaruit resultaten komen. Veel belangrijker is de constatering dat nu ook subsidies worden verleend, zij het voor zeer specifieke doelen. Zo bleek in 1990 een speciaal research- en ontwikkelingsprogramma te zijn goedgekeurd op milieu gebied. In dat programma, beheerd door Directoraat-Generaal XII, is een van de onderwerpen de 'environmental protection and conservation of Europe's cultural heritage', waarbij met nadruk ook aan onderzoekprogramma's op het gebied van de archeologische monumentenzorg werd gedacht. Helaas werd het bestaan van deze mogelijkheid pas in een zo laat stadium ontdekt dat het heel moeilijk zal zijn om het internationale samenwerkingsverband dat voor een aanvraag nodig is, alsnog te organiseren.

Het is in ieder geval een les geweest om in de toekomst beter voeling te houden met wat er in Brussel allemaal gebeurt. Eigenlijk moeten we zelfs een stapje verder gaan, en in internationaal verband eens bezien hoe er bij de EG aan belangenbehartiging gedaan kan worden. Ook daartoe is in 1991 een initiatief genomen, en wel door onze Scandinavische collegae. In het najaar is in Parijs een bijeenkomst geweest van een aantal archeologen, zowel van 'Rijksdiensten' als uit de universitaire wereld, om te komen tot een 'Association of European Archaeologists'. Deze nieuwe organisatie, die in een aantal opzichten kan gaan lijken op de Society for American Archaeology, zou zich op Europees niveau zowel met wetenschappelijk onderzoek als met archeologische monumentenzorg bezig moeten houden.

Of het initiatief kans van slagen heeft valt nu nog niet te zeggen. Het is in ieder geval wél hard nodig, want enige organisatie op Europees niveau ontbreekt volledig en de meer mondiaal werkende organisaties lijken op sterven na dood te zijn. Dat geldt niet alleen voor de UISPP (Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques), die in september in Bratislava een plezierig en goed georganiseerd congres hield waarvan het nut op zijn minst aanvechtbaar mag worden genoemd. Het geldt helaas ook voor ICAHM, het in 1985 opgerichte International Committee for Archaeological Heritage Management van ICOMOS. Hoewel ICOMOS, de International Council on Monuments and Sites, een florerende organisatie schijnt te zijn, wordt van het archeologische comité weinig vernomen. Het in 1990 gepubliceerde Charter is een belangrijk document. Maar of het veel nuttig effect heeft als het comité zich niet ontwikkelt tot een actief internationaal forum, mag men zich afvragen.

Intussen zijn er echter meer dan genoeg andere internationale initiatieven, soms uit onverwachte hoek. Zo heeft in mei 1991 in Krakow een CVSE-symposium over het cultureel erfgoed plaatsgevonden (Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa). Het CVSE-proces blijkt dus ook op cultureel vlak werkzaam te zijn, en tijdens het symposium zijn een groot aantal concrete voorstellen gedaan om tot samenwerking komen op het gebied van de zorg voor, en presentatie van, het gebouwde en archeologische erfgoed.

Zelfs binnen de NAVO blijkt inmiddels een programma te zijn voor het bestuderen, conserveren en beheren van cultureel erfgoed, uit te voeren onder de vleugels van het NAVO 'Committee on the Challenges of Modern Society'. Misschien niet iets wat Nederlandse archeologen onmiddellijk in groot enthousiasme zal doen ontsteken, maar toch. Een teken aan de wand is het in ieder geval wél.

De conferentie van cultuurministers op Malta was dat trouwens ook, en niet alleen vanwege het feit dat de conventie er getekend werd. De conferentie zelf was primair gewijd aan een bespreking van de problematiek van stadskernen onder het thema: 'Archaeology in today's towns'. Het mag toch wel een mijlpaal worden genoemd wanneer vrijwel alle Europese landen, inclusief de nieuwe oosteuropese staten, en voor een groot deel op ministersniveau, zich op een speciale conferentie gezamenlijk buigen over het beheer van het archeologisch erfgoed!

Op allerlei manieren mag het cultureel erfgoed zich in een toenemende belangstelling verheugen, en dat geldt dus ook voor het archeologische deel daarvan. Op nationaal vlak past het veelgeroemde Deltaplan voor het Cultuurbehoud in eenzelfde context. Het plan heeft dit jaar al zeer gunstige effecten gehad voor de archeologische monumentenzorg. Als alles goed gaat, dan kan de ROB in 1993 bovendien beginnen aan het inhalen van de achterstanden die zijn opgelopen bij het uitwerken van opgravingen uit de afgelopen 30 jaar. We hadden, in het vorige jaarverslag, de achterstallige projecten al geïnventariseerd, maar nu kunnen we de belangrijkste problemen ook echt gaan aanpakken.

Het valt te hopen dat er bovendien een tweesporenbeleid kan ontstaan, want het heeft natuurlijk weinig zin om achterstanden in te halen terwijl tegelijkertijd de vondsten uit nieuwe noodopgra-

vingen met karrevrachten tegelijk ongeanalyseerd moeten worden opgeslagen. In de inleiding op het jaarverslag over 1990 is hierover al het een en ander gezegd. Het ziet er gelukkig naar uit dat er op termijn inderdaad een betere situatie kan ontstaan, waarbij opgravingen als project worden uitgevoerd, inclusief analyse en publicatie. Dat kan maar op één manier, namelijk door de veroorzaker van een opgraving de kosten te laten dragen voor de uitvoering, verwerking en publicatie daarvan.

Dat nu is een van de belangrijkste principes die in de Conventie van Malta zijn verwoord. In artikel 5 wordt van de deelnemende landen gevraagd om regelingen te treffen waarbij het archeologische erfgoed wordt betrokken bij alle planvorming en ruimtelijke ordeningsprocessen, en wel zodanig dat er rekening wordt gehouden met het archeologische belang. De bedoeling is dat archeologische waarden daardoor kunnen worden ontzien en, waar dat niet mogelijk is, kunnen worden veiliggesteld door opgravingen waarvoor de nodige tijd en middelen beschikbaar moeten worden gesteld. In Nederland wordt hieraan al een beetje voldaan door de Milieu Effect Rapportage, maar de bedoeling van de conventie is dat niet alleen de MER-plichtige activiteiten maar alle planprocedures, zowel in stedelijke als in landelijke gebieden, op deze wijze worden behandeld.

In artikel 6 wordt vervolgens gezegd dat de landelijke en de lagere overheden regelingen moeten treffen om de totale kosten van noodzakelijk archeologisch onderzoek te betalen uit het budget van de plannen: het vooronderzoek (zoals in Nederland de SAI's en AAI's), de opgraving, de analyse daarvan en de publicatie van de resultaten. Daarmee worden de kosten van noodzakelijk onderzoek gelegd waar ze thuishoren, nl. bij de instantie die verantwoordelijk is voor het plan waardoor archeologische overblijfselen moeten verdwijnen.

Voor de Nederlandse archeologie is de implementatie van deze bepalingen van groot belang. Op dit gebied lopen we ver achter bij een aantal omringende landen. In Scandinavië is het al langer op deze manier geregeld, diverse Duitse deelstaten hebben het zogeheten 'Verursacherprinzip' inmiddels in hun wetgeving vastgelegd en zelfs in Engeland is er sinds 1990 de 'Planning Policy Guidance Note (PPG 16)' met bindende voorschriften. De overal in Europa sterk veranderde politieke inzichten, met name door de discussie over milieu-vraagstukken, is hier ongetwijfeld debet aan. Het is dan ook nauwelijks voorstelbaar dat nieuwe regelgeving in Nederland op onoverkomelijke problemen zou stuiten. Bovendien vallen de kosten uiteindelijk best mee.

Op dit moment wordt in Nederland per jaar maximaal zo'n f. 4 mln. aan opgravingen besteed door alle opgravende instanties tezamen. De beschikbare capaciteit laat nauwelijks meer toe, maar we mogen er van uit gaan dat, als er een goede financiering is, een aantal opgravingen die onder de huidige omstandigheden niet kunnen worden uitgevoerd, dan wel kan worden verricht. Een toename met 25 % moet mogelijk worden geacht, wat het totaal op f. 5 mln. zou brengen. Hoewel de bijkomende kosten voor analyse en publicatie per opgraving sterk kunnen verschillen is het realistisch om te stellen dat, om de totale kosten van een project te dekken, de opgravingskosten gemiddeld verdubbeld moeten worden. Dat zou het totaal op zo'n f. 10 mln. per jaar brengen. Voor de Nederlandse archeologie een toename van de middelen met 150 % en dus van cruciaal belang, maar voor de Nederlandse samenleving een te verwaarlozen extra kostenpost van f. 6 mln. Een deel van dat geld zal door het bedrijfsleven betaald moeten worden, met name waar het gaat om bouwplannen in stadskernen, maar het grootste deel komt ongetwijfeld ten laste van allerlei landelijke en lagere overheidsinstellingen, die immers in de meeste gevallen zelf de veroorzaker zijn.

Al met al moet het mogelijk zijn om op afzienbare termijn in Nederland tot ratificatie van de conventie te komen, die naast een verbetering in de positie van de monumentenzorg ook nog andere gunstige effecten kan hebben. Een voorbeeld is artikel 3, paragraaf iii, waarin sprake is van een vergunningstelsel voor het gebruik van metaaldetectors en vergelijkbare apparatuur. Ook dat is in ons land hard nodig. Dezelfde paragraaf kan overigens ook gebruikt worden om een halt toe te roepen aan het illegale opsporen en aantasten van monumenten onder water, en zo zijn er nog wel meer belangrijke elementen in de conventie. De volledige tekst volgt direct na deze inleiding.

Aan het slot van deze inleiding dienen nog enkele belangrijke gebeurtenissen uit het afgelopen jaar te worden vermeld. Het bezoek van onze minister, mevrouw drs.H.d'Ancona, op 27 maart was een hoogtepunt. Kort tevoren, op 8 maart, had de directeur in Leiden zijn oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit. Een belangrijk wapenfeit was de definitieve start van het archeologische themapark ARCHEON in Alphen aan de Rijn in juni. In het najaar volgde het officiële startsein voor de bouw. Voor ons

was het de bekroning van een jarenlange inspanning om dit initiatief te ondersteunen. Het leidde overigens ook tot het vertrek van G.F.IJzereef, die werd benoemd tot wetenschappelijk directeur van het park. Hij was trouwens niet de enige medewerker die vertrok. Het afgelopen jaar hebben we afscheid genomen van nog drie medewerkers met een lange staat van dienst bij de ROB: het hoofd algemene zaken J.L. van Donkersgoed, restaurator G.J.Rombout en monumentenzorger J.R. van der Glas. We zagen hen met spijt vertrekken. Twee medewerkers, de heren Greving en Wassen, waren dit jaar 25 jaar aan de ROB verbonden. Belangrijke nieuwe benoemingen waren die van mw Van As tot hoofd algemene zaken, de heer Hoogland tot hoofd interne zaken, en mw Van Wingerden tot directiesecretaresse. In dit verband dient ook de aanstelling van de heer Groenendijk tot provinciaal archeoloog van Groningen te worden gememoreerd. Zijn benoeming is vooralsnog tijdelijk, maar ze is het resultaat van langdurige pogingen om de archeologische monumentenzorg in Groningen een beter fundament te geven.

Het werk van de ROB werd in 1991 gesteund door subsidies en bijdragen van de volgende instanties: Ministerie van Verkeer en Waterstaat (Rijkswaterstaat) en het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (Landinrichtingsdienst); de Provinciale Besturen van Gelderland, Flevoland, Noord-Holland, Zuid-Holland en Limburg; de Gemeentebesturen van Alphen aan den Rijn, Beuningen, Leidschendam, Nijmegen en Someren; voorts: Texaco, firma Smals, Rijks Museum van Oudheden en, uiteraard, de steunstichting van de ROB, de Joan Willems Stichting.

W.J.H. Willems